

vaju naš život, ali isto tako smrt u nama budi želju za ljubavlju, traganje za višim vrijednostima, vjeru kojom sve više prianjamo uz Isusa i velikodušnije darivanje bližnjima« (str. 45).

Teološka promišljanja o smrti nužno nas vode do prakse duhovnosti i sakramentalnog života. Upravo tako čini Vranješ. On zajedništvo s Isusom tumači kao presudno iskustvo. To je smisao kršćanske kateheze – uvoditi u praksu, »poučavajući o smislu, usmjeravati prema cilju«, usmjeravati prema iskustvu zajedništva s Isusom. On je put, istina i život, on je uskrsnuće i život. Zato Vranješ na kraju drugog poglavlja govori o trima sakramentima pastoralna umirućih: pomirenju, bolesničkom pomazanju i euharistiji. Umiranje i blizina smrti vrlo često su milosni *kairos* u kojem čovjek spontano biva raspoložen za pomirenje s Bogom i

bližnjima. Bolesničko pomazanje ne bi se trebalo shvaćati isključivo kao »posljednje«. Zbog takva poimanja toga sakramenta mnogi umiru bez njega. Pastoralni napori trebaju stoga ići za oživljavanjem svijesti da se radi o sakramentu koji čovjeku pomaže živjeti bolest na sakramentalan način. Te konačno, euharistija shvaćena kao *popudbina*, ali ne isključivo kao *popudbina*. Govoru o sakramentima još se pridodaju neka autorova zapažanja u odnosu na slavlje sprovoda danas, sprovodna misa te molitva za pokojne.

Knjiga Nikole Vranješa nam svojom sadržajnošću doziva u svijest nužnu povezanost i nutarnju isprepletenost teologije i pastoralna, odnosno pastoralne i dogmatske teologije te kao takva predstavlja vrijedan dar promišljanja i značajan doprinos teologiji i pastoralu.

Richard Pavlić

Vincenzo PAGLIA, *Prijatelju koji ne vjeruje*, Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu – Glas Koncila, 2015., 271 str.

»Imamo umjetnost da ne bismo umrli od istine«, veli na jednom mjestu Friedrich Nietzsche. Nije li nam, možemo nadodati, dana vjera da ne bismo umrli od evidentnog? Čini se da jest! Jer čuvajući nas od ispraznosti s obzirom na očito, vjerom dajemo životu i stvarnosti dublji smisao. To je moguće postići jer je ona u biblijsko-kršćanskom smislu intimni odnos dviju osobnosti, čovjeka i Boga, utemeljen na povjerenju ne isključujući zajednicu Crkve. Osim toga, vjera ima i svoj kul-

turalno-povijesni aspekt promatran kroz prizmu odnosa kršćanstva naspram konkretnog društva, pri čemu jedno na poseban način obogaćuje ono drugo.

Teme koje smo netom natuknuli trebaju uvijek nova pretresanja shodno izazovima koje dotično razdoblje i kultura sa sobom nose. Načini njihova razmatranja su neiscrpnj, od znanstveno-diskurzivnog preko umjetničkog do osobno-intimnog, pri čemu ovaj potonji uvijek stoji u pozadini onih prethodnih. Pritom

ne mislimo samo na »ljepotu« bavljenja konačnim pitanjima smisla i vjere nego i na unutarnju borbu koja redovito ima za posljedicu uspone i padove, radosti i tjeskobe. Upravo se sve ovo daje zamijetiti djelu autora Vincenza Pagliae, *Prijatelju koji ne vjeruje*.

Sam naslov djela očituje, kako se i očekuje, njegov sadržajni ali i programski vid, konkretiziran u pitanju *što autor stvarno želi postići, pišući ovoj djelo?* Djelomičan odgovor možemo ponuditi već ovdje: pokazati prijatelju koji ne vjeruje da mu prilazi s dužnim poštovanjem, blago i nenametljivo, priznajući da i od njega može mnogo naučiti. Tu činjenicu ističe prevoditelj ovog djela s talijanskoga Hrvoje Kalem: »Nemoguće je ne primijetiti simpatije i stav prijateljstva koji krase Paglia... [...]. Upravo je prijateljstvo stil koji vjernici trebaju gajiti prema svojim sugovornicima koji vjeruju na drugi način, kao i prema svima kojima iznose *razloge svoje nade* (usp.: 1 Pt 3,15s)« (str. 5).

Da bi se ponudilo kakvo-takvo rješenje, nužno je poći od dijagnoze trenutnog stanja. Reflektirajući nad društvenom zbiljom, Paglia iznosi dobro poznate posljedice postmoderne konstelacije u kojoj se suvremeni pojedinac nalazi. On se zadesio u paradoksalnoj situaciji: s jedne strane grčevito se bori biti neovisan i slobodan dok je s druge otuđen i sam. Umoran je od popunjavanja hladnjaka i ormara ali i od lakoće kojom ih prazni. Veliča i uživa u svojem vlastitom »ja« dok se istodobno osjeća otuđen i

uplašen (usp. str. 17–28). Pozivajući se na Jean-Claudea Guillebauda, naš autor zaključuje: »Jamačno, individualistička pustolovina pokazuje se rizičnijom nego to se moglo zamisliti. Pojedinac nije više samo krhak ili dezorijentiran; u pitanju je njegova unutarnja čvrstoća« (str. 31). Za razliku od mnogih, pa i kršćanskih, teoretičara Paglia beskompromisno ukazuje da je zbog takva stanja, uz pojedinca, na udaru prva obitelj. Drukčije rečeno: individualistička pustolovina koju netom spomenusmo, ništi polako ali sigurno osnovu tj. jezgru na kojoj počiva čitavo društvo – obiteljsku zajednicu. Dovode nje u diskurs pojma *obitelji*, ovdje držimo iznimno važnim. Naš se autor naime ne pokazuje kao hladni teoretik, već zabrinuti teolog koji je itekako uključen u sve tijekove suvremenih društvenih procesa i njihova utjecaja na obitelj. Nije nevažno spomenuti da je trenutni predsjednik Papinskog vijeća za obitelj, što njegovim razmatranjima osim dodatne težine i dosljednosti pridaje dozu praktičnosti budući da su mu pred očima sasvim konkretni problemi i teškoće koje prate ovu osnovnu društvenu stanicu.

Iščitavajući daljnje retke ovog pitkog, ali nadasve poučnog djela, primjetno je kako ovaj teolog ne želi docirati nudeći rješenja i modele već osloboditi potencijale što ih kršćanska tradicija u sebi nudi, s obzirom na goruće društvene probleme, a kojih (potencijala) čini se ni sami kršćani nisu često dovoljno svjesni. Pritom on dobro zaključuje da kršćanska tradicija u svojoj osnovi smjera

prema suvremenom humanizmu ukazujući čak da mu u temeljnim aspektima stoji u pozadini. Pritom donosi tvrdnju jednog od najpoznatijih filozofa i mislioca današnjice Jürgena Habermasa, koji je »na čuđenje mnogih istaknuo kako je 'kršćanstvo i ništa drugo posljednji temelj slobode, savjesti, ljudskih prava i demokracije, temelj zapadne civilizacije. Do danas nemamo druge opcije (osim kršćanstva). Nastavimo se hraniti iz tog izvora. Sve drugo su postmodernistička brbljanja'« (str. 41).

Ističući kršćanstvo kao posebnost, naš teolog nikako ne zapada u isključivost, niti u fideizam. Upravo suprotno: znatan dio svoje knjige on upravo posvećuje temi odnosa vjere i razuma. Taj odnos predstavlja kroz prizmu raznih tematskih područja. Počinje s dijalogom. Tumačeći bitne aspekte vrline dijaloga, Paglia ju dovodi u bitnu vezu s istinom pri čemu odlučno ističe da dijalog nije »metoda odnosa« već »potraga za istinom« »te se u tom kontekstu može govoriti o dijaloškoj istini ili o istini koja je *logos* u svojoj punini koju potraga i dijalog prikazuje u njezinu bogatstvu« (str. 51). Dijaloška perspektiva odnosa vjera – razum nema alternativu. Problem je međutim taj što su rasprave o (ne) postojanju Boga često površne i promašuju samu temu, koja je po sebi ozbiljna i zahtjevna. To ovaj teolog posebno ističe s obzirom na tzv. militantni ateizam ističući njegovu karikaturalnost. Ne treba također smetnuti s uma vrlo precizan uvid našeg autora da pri odnosu

vjera – znanost tj. razum u pozadini leži odnos vjera – znanstvenik (usp. str. 94). Poanta je ta da znanstvenik nikako ne može apstrahirati od vlastitog svjetonazora, ma kakav on bio, i da je minimum znanstvenog poštenja upravo to priznati. Razmatrajući tu temu, Paglia se dotiče mnoštva filozofa i teoretičara, počevši od klasika poput sv. Anzelma i sv. Tome Akvinskoga preko Galileija i Kanta pa sve do suvremenih poput primjerice G. Vattima i L. Pareysona. Konačno, temu vjera – razum, za autora ovih redaka, naš autor najbolje sažima citatom već spomenutog L. Pareysona: »Filozofija ne intervenira kako bi izabrala između Božjeg postojanja i nepostojanja jer je izbor već načinjen [...]. Izbor između Božje opstojnosti ili neopstojnosti je egzistencijalni čin prihvaćanja ili odbacivanja, u kojem pojedinac uzimajući rizik na sebe, odlučuje ima li za njega život smisla ili je apsurdan, budući da se ova opcija skraćuje u temelju i bez dileme« (str. 109). S obzirom na potonje, naš autor ističe vrlo suptilno i simpatično da se proces vjerovanja Bogu daje usporediti s stadijem zaljublivanja, odnosno vjerovati znači zaljubiti se u Boga (usp. str. 115–116).

Pitanje Božjega bivanja nemoguće je razmatrati isključivo na razini intelekta, bilo da se upinjemo podastrijeti dokaze o njegovoj opstojnosti bilo pak u suprotnom to osporavati. To se pitanje u bitnome dotiče egzistencijalnog momenta i to držimo ključnim u govoru o vjeri. Taj egzistencijalni aspekt međutim nikako nije lišen problema, odno-

sno sumnji. Upravo suprotno! One su mnogo veće negoli u čisto intelektualističkom pristupu. Pitanje zla i patnje nedužnih, primjerice, izazov je s kojim se susreće, i mora se susresti, svaki vjernik u svojem odnosu prema Bogu, kao i teologija općenito. Paglia započinje stoga upravo s temom *odsutnoga*, odnosno *šutećega Boga*, ističući pritom ključni problem kako govoriti o Bogu nakon šoaha, odnosno holokausta? Zasigurno nimalo lako, možemo uzvratiti našem teologu. Jer, vjernici stavljaju sebe ovdje u tešku poziciju, braniti gotovo neobranjivo: opravdati da biće kao što je Bog uistinu postoji, unatoč holokaustu, te braniti da je On svjestan toga što se dogodilo i još se uvijek događa s obzirom na zla i zvjerstva koja se trenutno čine, čak i u njegovo ime, odnosno, u ime religije. Ipak, tračak nade i odgovora koji ovdje nudi upravo kršćanstvo, jest taj da je kršćanski Bog, Bog Isusa Krista, trpeći, patnički Bog. Da paradoks bude veći, a vjera izazovnija – taj isti Bog zahtijeva od svojih sinova i kćeri koji vjeruju u njega, da supodnose njegovu patnju u svijetu. Sigurno, time problem Božjeg postojanja s obzirom na zlo i patnju nije riješen te svaki govor o Bogu nakon holokausta završava redovito osobnom potresenošću i teškim pitanjima. Stoga, na tragu našeg supodnošenja Božje patnje u svijetu vrlo ohrabrujuće djeluju upravo iskustva patnje mnogih vjernika, poznatih i manje poznatih. Iskustvo jedne od njih kao primjer donosi i naš autor. Radi se o mladoj židovskoj spisateljici Etty Hillesum koja

se i sama našla u paklu holokausta te u svojim dnevnicima između ostalog piše: »Ti (Bože), nam ne možeš pomoći, nego mi moramo pomoći tebi i sve do posljednjeg braniti tvoj dom u nama« (str. 135).

Naredna Paglieva razmatranja tiču se pojma vjere kako s obzirom na njezin specifično biblijski, poglavito evanđeosko-novozavjetni karakter, tako i s obzirom na zajednicu Crkve. Primjetno je kako ovdje izostaju pretjerana navođenja i citati poznatih teologa, kako je to slučaj s mnogim filozofima i misliocima koje naš teolog donosi u prvotnim poglavljima knjige. U drugom dijelu su zastupljeni samo u onolikoj mjeri koliko je to potrebno i nužno. Kako se može očekivati, naš autor započinje s »propriumom« kršćanstva i to je Isus Krist. Iznimno lijepa i teološki utemeljena promišljanja o osobi Isusa Krista on donosi u stilu proznih opisa koji pak upadljivo (što je pohvalno) podsjećaju na jednako tako bogata i sadržajna razmatranja pape Benedikta XVI. u knjizi *Isus iz Nazareta*. Naš autor je ovdje vrlo jasan i precizan kada ističe da je poanta kristološki utemeljene vjere da se u odnosu prema Isusu Kristu »ne radi o slaganju ili ne slaganju njim, nego o biti ili ne biti s njim« (str. 159).

Autentičan odnos s Isusom Kristom ostvaruje se u zajednici Crkve, njegovoj Zaručnici. Riječ »zaručnica«, nije tek lijepa stilska figura, pogotovo ne dodatak »pobožnih« teologa, već fundamentalna ekleziološka istina koja na najbolji mogući način očituje odnos zajednice pozvanih s Isusom Kristom. U tom

smislu Crkva jest i mora ostati događanje vjere. Paglia ovdje ističe da ona ima svoj objektivni vid (objava i sadržaji vjere) ali i subjektivni – (osobna vjera kao čin njihova prihvaćanja). Oba su vida potrebna te konvergiraju jedan s drugim (usp. str. 174–184). Iako bi se očekivalo da će Paglia upravo završne dijelove knjige posvetiti daljnjem pojašnjenju, da ne kažemo obrani tih istina, on, zanimljivo, podastire nekoliko poglavlja koja se ponovno tiču specifično egzistencijalnog momenta vjere kao što su: smrt, uskrsnuće, religije i siromasi i to upravo u perspektivi zajednice vjernika tj. Crkve (usp. str. 189–233). To se, s obzirom na čitavu strukturu djela, čini potpuno opravdanim i logičnim, jer ljubav prema bližnjemu i siromasima općenito jest bitno teološko, a ne tek jednostavno etičko pitanje, kako to dobro ističe Paglia. Pokazuje to sigurno papa Franjo, ali, ne zaboravimo, na jednak način i papa Benedikt XIV. u svojoj enciklici *Deus caritas est*: »Ljubav prema bližnjemu ukorijenjena u Božjoj ljubavi prije svega je zadaća svakog pojedinog vjernika, ali je i zadaća za cijelu crkvenu

zajednicu. [...] Ljubav za Crkvu nije vrsta socijalne pomoći koju bi se moglo prepustiti i drugima nego pripada njezinoj naravi i neizostavni je izraz same njezine biti« (str. 223).

Djelo koje netom izložismo može biti poučno i od koristi svima koji žele dublje i kvalitetnije upoznati vlastitu kršćansku vjeru. U njemu nećemo naći skokovitih zaključaka, upitnih teza ni upornog navođenja vode na vlastiti, vjernički mlin. Svjestan činjenice da tijekom čitava djela »govori prijatelju koji ne vjeruje« naš se autor osim kao teolog pokazuje i kao vrsni pastoralni djelatnik, koji teološke principe i normative pretače na razborit i suvremenom čovjeku prihvatljiv način. Poanta nije dakle da teološki i moralni principi u pastoralu gube svoju težinu te djeluju olabavljeno, već ta da predstavljaju uporište koje drži osobu vjernika u postmodernom svijetu, koji sve manje želi čuti za obvezu i istinu. Pogotovo u njihovu vjerničko-teološkom smislu. Paglia je to i više nego uspješno pokazao u svojem djelu.

Stjepan Radić

Bojan ŽALEC, Genocide, Totalitarianism and Multiculturalism. Perspectives in the Light of Solidary Personalism, Lit Verlag, Zürich, 2015., 120 str.

Bojan Žalec, slovenski filozof, profesor na Teološkom fakultetu u Ljubljani, autor je brojnih znanstvenih, uredničkih i prevođiteljskih radova (na slovenski je jezik s njemačkog preveo *Kategorienlehre* Franza Brentana, a s engleskog *Malaise of Moder-*

nity Charlesa Taylora, što su ujedno i prvi prijevodi tih autora na slovenski jezik). Autor je četiriju monografija: *Reprezentacije: od pojavov k stvarnosti* (1998.), *Spisi o Vebriu* (2002.), *Doseganje dobrega* (2005.) i *Človek, morala in umetnost: uvod v filozofsko*